

Gimnasiasts rumantschs sin viadi da studi en las Dolomitas

In rapport da viadi

■ Nus da las duas classas rumantschas 4Gc e 5Gc da la maturidad bilinqua da la scola chantunala avain fatg in viadi da studi en las Dolomitas. Là avain nus emprendì d'enconuscher linguatg, cultura ed instituziuns dals Ladins da las Dolomitas.

L'emprim di

A las 07.15 essan nus partids en bus davent da Cuiria. Suenter tschintg uras e duas DVDs essan nus lura arrivads en nossa emprima staziun, la citad da Bulsaun/Bolzano/Bozen. Là avain nus visità il museum archeologic cun la renumada mumia da l'Ötzi. En sias explicaziuns ha noss guid tranter auter expligtgà detaglia-damain tge che l'um dal glatsch aveva maglià avant ch'els saja mort, da tge distanza ch'ins haja sajettà sin el e perfin che ses tatoos èn anc vesaivels. Da l'analisa da la vestgadira, dals guaffens e da las armas ch'el possedeva san ins oz deducir che Ötzi sto esser stà ina persuna fitg impurtanta en sia schlatta. E sa chapescha avain nus era pudi contemplar la mumia da glatsch sezza. En il museum da la natura essan nus vegnids infurmads davart la furmaziun geologica da las Dolomitas, ch'en crescidas avant milliuns onns or d'in grip da curals. A la fin essan nus vegnids beneventads d'in commember da la regenza dal Tirol dal sid, l'assessur ladin *Florian Mussner*, da l'intendant da scola *Roland Werra* e dal directur da l'Institut pedagogic ladin, *Theodor Rifesser*. Rifesser ha expligtgà a nus il sistem da la scola ladina en il Tirol dal sid. Scolars e scolars ladins en il Tirol dal sid percurran ina scolazion trilingua, q.v.d. a la fin da la scola publica domineschan els quasi perfetgamain traís linguatgs: ladin, tudestg e talian.

Encunter saira ans essan nus lur rendids en la citad da Persenon/Bressano-ne/Brixen, la staziun da basa per las diuersas excursiuns dals proxims dis. En l'albiert da giumentetgna Kassianeum – plitost in hotel ch'in albiert da giumentetgna – avain nus pudi retrair las chombras. Suenter tschaina avain nus pudi ir en sortida individualmain.

Il segund di

La damaun dal segund di ha mintgin pudi planisar sez. Entgins èn ids a far bogn, auters han visità la bella citadina medie-

vala da Persenon. Encunter mezdi èn ils davos scolars arrivads. Els han stùi viagiar in di pli tard cun il tren perquai ch'els eran sa participads la saira avant al concert dal Chor da la scola cantunala.

Durant il suentermezdi avain nus ted-là referats davart tematicas en connex cun il Tirol dal sid u cun ils Ladins che noss conscolars han preparads per il viadi. A las 16.00 han lura duas studentas da l'universitat fatg cun nus in pitschen curs elementar da ladin. Quel ans dueva pussibilitar da pudair conversar in pau cun la populaziun ladina a chaschun da nossas visitas en las vals da las Dolomitas. Qua in pèr exempels:

Iu òi ennom Giatgen
Jau hai num Giatgen
Co aste pa ennom?
Co has ti num?
Da olà vegneste pa?
Danunder vegns ti?
Iu feji la scora alta
Jau fatsch la scol'auta
la scora
la scola
la dlisia
la baselgia

La saira avain nus puspe gî in pau sortida.

Il terz di

Suenter il solver communabel essan nus partids vers la Val Badia. La Val Badia è ina da las tschintg vals ladinas che sa chattan tuttas enturn il «Massiv dal Sel-la». En questas vals vign anc oz discurì il ladin da las Dolomitas. Tar questas vals tutgan: la Val Gherdëina, la Val Fascia, la Val Fodom, la Val Badia e Anpezo.

Enturn 30 000 personas dicurran ladin da las Dolomitas, che ha – sco il rumantsch dal Grischun – tschintg idioms. Noss'emprima staziun è stada la vischnanca da San Martin de Tor, nua che nus avain visità l'Institut Cultural «Micura de Rü». Ils pensums principals da l'institut è d'organisar e sustegnair iniziativas che gidan a mantegnair il linguatg e la cultura ladina, sco er da publitar cudeschs ladins e cudeschs che tractan tematicas en connex cun il linguatg e la cultura ladina. *Leander Moroder*, il directur da l'institut, ans ha raquintà, davent da ses origin fin a la situaziun d'ozendi, tut davart il linguatg ladin da las Dolomitas. Qua avain nus pudi constatar diversas parallelas cun noss linguatg, sco per exempl ch'er il Ladin da las Dolomitas dispona d'in linguatg da standard, sco tar nus il rumantsch grischun.

Suenter ina pausa pli lunga ans avain mess sin via vers il Museum Ladin. Quest museum sa chatta en in dals pli bels chastels dal Tirol dal sid, il Chias-tel de Tor.

As imaginai ina giada ch'ins faschess en il Chastè da Tarasp in museum apostà per ils Rumantschs. En il Tirol dal sid è quai realitat! Suenter la visita en il museum ans essan nus mess sin via vers l'albiert da giumentetgna. Là avain nus laschà gustar ina tschaina communabla.

Il quart di

Ad Urtijei/St. Ulrich/Ortisei avain nus visità differentas baselgias.

Suenter avair giantà (puspe ina giada pasta) essan nus ids cun il bus en direziun da Sëlva/Wolkenstein. Sëlva è in fitg renumà lieu turistic en las Alps. La vischnanca sa chatta er en la Val Gherdëina. Il davos «Minnesänger» tudaistg e cumpo-nist, Oswald von Wolkenstein, ha vivi qua divers onns. Theodor Rifesser da l'Institut Pedagogich Ladin ans ha mus-sà e raquintà davart la ruina dal Chastè da Wolkenstein che sa chatta al pè d'ina paraid-crap.

Per finir avain nus visità il Pass Gherdëina. Las grondiusas culissas da la pizza ans han fascinadas. Sco regurdientscha

han insaquants da nus prendì cun els in crap da dolomit. La davosa saira en las Dolomitas avain nus pudi organisar sezs. La gronda part da nus è sa messa sin via vers la citad da Persenon e là avain nus pudi giudair ina bella saira.

La proxima damaun ans essan nus lura entupads, per part anc cun egls lungs, a las otg avant il bus. Ventiraivels, ma stanchels essan nus finalmain arrivads suenter mezdi a Cuiria.

Cun quest viadi avain nus pudi rimnar fitg bleras experientschas. D'ina vart han ils scolars da las duas classas rumantschas pudi emprender da conuscher meglier in l'auter, da l'autra vart avain nus emprendì a conuscher ils Ladins, lur cultura e lur plaschairs e difficultads. Er els èn ena minoritat e ston batter per lur linguatg matern. Ma er els possedan anc glieud activa che è pronta da viver e duvrar lur linguatg. Cun tals viadis pudain nus gidar a mantegnair il contact tranter ils Ladins da las Dolomitas ed ils Rumantschs dal chantun Grischun.

W. Carigiet ha organisà quest viadi spezial ed ils scolasts *R. Cadonau*, *V. Spinas* e *F. Peper* han cumpagnà nus.

Natalia Simeon